

РОЗВИТОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК УМОВА БЕЗПЕЧНОЇ УЧАСТІ В ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Белозьорова Н. О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової і професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-9885-4092

Гулько М. Ю.

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня 1 року навчання факультету
початкового навчання
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Харків, Україна

Анотація. У тезах розглянуто розвиток медіаграмотності молодших школярів у зв'язку з їх безпечною участю в цифровому освітньому просторі. Розмежовано вміння користуватися цифровими засобами та здатність усвідомлено працювати з медіаповідомленнями. Визначено доступні молодшим школярам початкових класів складники медіаграмотності: розуміння походження та призначення повідомлення, початкове оцінювання його достовірності, розпізнавання реклами, захист особистої інформації і відповідальне спілкування онлайн. Запропоновано приклади навчальних ситуацій, у яких ці вміння розвиваються під час роботи з текстами, зображеннями та повідомленнями. Наголошено на значенні співпраці вчителя і батьків та на необхідності навчити молодших школярів звертатися по допомогу в разі незрозумілої або тривожної ситуації в інтернеті.

Ключові слова: медіаграмотність; молодші школярі; початкова освіта; цифровий освітній простір; безпека в інтернеті; критичне мислення; особиста інформація.

Abstract. The paper examines the development of primary school pupils' media literacy as a condition for their safe participation in the digital educational environment. It distinguishes the ability to use digital tools from the ability to engage thoughtfully with media messages. Age-appropriate components of media literacy are identified: understanding the origin and purpose of a message, making an initial assessment of its reliability, recognising advertising,

protecting personal information and communicating responsibly online. The paper offers examples of learning situations involving texts, images and digital messages. It also emphasises cooperation between teachers and parents and the importance of teaching pupils to seek help when they encounter confusing or distressing situations online.

Keywords: media literacy; primary school pupils; primary education; digital educational environment; online safety; critical thinking; personal information.

Цифровий освітній простір став звичним середовищем навчання молодших школярів. Учні переглядають навчальні відео, шукають зображення та відомості для виконання завдань, отримують повідомлення від учителя, користуються освітніми платформами та спілкуються в онлайн-групах. Поряд із корисними матеріалами вони можуть побачити рекламу, неправдиве повідомлення, зображення, що викликає тривогу, або прохання надати особисті дані. Тому участь у цифровому навчанні потребує не тільки технічного вміння відкрити посилання чи надіслати виконану роботу. Молодший школяр має поступово вчитися розуміти інформацію та безпечно діяти у відповідь на неї.

У Державному стандарті початкової освіти робота з інформацією та цифровими засобами пов'язана з розв'язанням навчальних та життєвих завдань. Вимоги інформатичної освітньої галузі охоплюють пошук, опрацювання інформації, використання цифрових пристроїв та дотримання правил безпечної діяльності. Водночас робота з медіатекстами передбачена і мовно-літературною освітньою галуззю. Це дає підстави розвивати медіаграмотність не лише на заняттях з інформатики, а і під час читання, обговорення текстів, перегляду зображень та виконання міжпредметних завдань [1].

Медіаграмотність не слід ототожнювати з цифровою вправністю. Учень початкової школи може швидко знаходити відео, користуватися застосунком та надсилати повідомлення, але водночас довіряти кожному побаченому заголовку або не помічати, що певний матеріал є рекламою. Цифрові навички допомагають користуватися пристроєм і сервісом. Медіаграмотність стосується запитань про сам зміст повідомлення: хто його створив, з якою метою, що в ньому можна перевірити та як воно впливає на наші рішення.

UNESCO розглядає медіа- та інформаційну грамотність як сукупність умінь, потрібних для осмисленої взаємодії з інформацією та медіа. До змісту відповідної освітньої програми входять, зокрема, питання дезінформації, цифрового громадянства, штучного інтелекту та мови ворожнечі [2]. У початковій школі ці питання потребують простих прикладів та посильних дій. Від учня другого чи третього класу не можна вимагати повноцінної перевірки складного інформаційного повідомлення, але

можна навчити його не робити поспішних висновків, помічати невідоме джерело та звертатися із запитанням до дорослого.

У межах цієї доповіді медіаграмотність молодшого школяра розуміємо як здатність за підтримки дорослого знаходити та розуміти доступні за віком медіаповідомлення, ставити запитання про їхнє походження та призначення, обережно поширювати інформацію та дотримуватися правил безпечної взаємодії онлайн. У цьому визначенні важливі дві обставини. По-перше, медіаграмотність розвивається поступово та не означає, що учень має самостійно впоратися з усіма цифровими ризиками. По-друге, безпека охоплює не лише захист пристрою або пароля, а і зміст отриманої інформації, спілкування з іншими людьми та емоційне самопочуття молодшого школяра.

Першим доступним кроком у роботі з повідомленням є запитання «Звідки я це знаю?». На уроці вчитель може показати два короткі повідомлення про одну подію: одне містить назву джерела і конкретні відомості, інше - лише емоційний заклик негайно повірити й поширити його. Молодші школярі порівнюють повідомлення та визначають, яких відомостей їм бракує. Мета такого завдання - не навчити молодших школярів безпомилково відрізняти правду від неправди за зовнішніми ознаками. Важливіше сформувати звичку зупинитися перед поширенням інформації та з'ясувати, хто її повідомив.

Окремої уваги потребує робота із зображеннями. Зокрема фото або відео часто сприймаються як прямий доказ події, хоча зображення може бути обрізаним, зміненим або використаним без пояснення обставин його створення. Для молодших школярів доречним є завдання порівняти повне зображення з його фрагментом та обговорити, чому після обрізання виникає інше враження. Інший варіант - запропонувати кілька різних підписів до тієї самої фотографії. Молодші школярі бачать, що підпис спрямовує увагу та може впливати на розуміння побаченого. Так поступово формується обережне ставлення до висновків, зроблених лише за картинкою.

Ще одним складником медіаграмотності є розпізнавання призначення повідомлення. Навчальне відео, повідомлення вчителя, реклама гри та особисте звернення мають різні цілі. На доступних прикладах молодші школярі можуть обговорити, чи повідомлення інформує, навчає, розважає або спонукає щось придбати. Особливо корисно звертати увагу на вислови на кшталт «усі вже мають», «натисни негайно», «отримай безкоштовно». Таке обговорення допомагає молодшим школярам помічати спробу вплинути на їхнє рішення, але не вимагає завчасно знайомити їх зі складною термінологією рекламних технологій.

Безпечна участь у цифровому просторі безпосередньо пов'язана із захистом особистої інформації. Молодші школярі мають розуміти, що ім'я та прізвище, адреса, номер телефону, пароль, відомості про місце перебування або приватне фото не є звичайними деталями для випадкового онлайн-спілкування. Важливо пояснювати це через ситуації вибору. Наприклад, «Невідомий учасник гри

просить надіслати фото», «На сторінці обіцяють приз за введення номера телефону», «Друг просить переслати пароль від навчального акаунта». Молодші школярі обговорюють, чому така ситуація викликає сумнів та до кого можна звернутися по допомогу. Учитель не просить їх називати справжні паролі або демонструвати особисті листування.

Відповідальне онлайн-спілкування також належить до медіаграмотності. Під час обміну повідомленнями учень початкової школи має враховувати, що його слова читає інша людина, а коротке повідомлення без пояснення іноді сприймається інакше, ніж він очікував. На уроці можна порівняти два варіанти звернення в навчальному чаті та запропонувати змінити різке формулювання на зрозуміле та ввічливе. Варто обговорювати і згоду на поширення чужих фотографій або повідомлень. Такі завдання пов'язують правила цифрової поведінки зі звичними для початкової школи розмовами про повагу до інших.

Безпека не означає, що молодший школяр ніколи не натрапить на неприйнятний або тривожний матеріал. Тому молодшим школярам потрібен простий алгоритм дій: припинити взаємодію з повідомленням, не виконувати вимог невідомої особи та повідомити дорослого, якому довіряють. ЮНІСЕФ наголошує на значенні відкритої розмови з дитиною про її онлайн-досвід: коли вона знає, що її вислухають без осуду, їй легше звернутися по допомогу в разі проблеми [3]. У шкільній роботі це означає, що обговорення цифрових ризиків має давати молодшому школяру відчуття підтримки, а не страху перед покаранням за кожну помилку.

Особливо уважно слід добирати матеріали для обговорення неправдивих або маніпулятивних повідомлень. Молодшим школярам не варто показувати тривожні воєнні кадри, насильство чи інший зміст, що може їх налякати. Ті самі способи аналізу можна опрацьовувати на нейтральних прикладах: вигаданому оголошенні про шкільну подію, рекламному повідомленні про іграшку або зображенні тварини з різними підписами. Після засвоєння способу дії вчитель може обережно пов'язувати його з ширшими життєвими ситуаціями, зважаючи на вік та стан конкретного класу.

Розвиток медіаграмотності буде результативнішим, якщо її елементи входять до різних видів навчальної діяльності. На уроці української мови молодші школярі можуть порівняти заголовок та зміст короткого тексту. Під час читання - з'ясувати, які слова передають факт, а які виражають думку персонажа. На уроці з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» - обговорити, де шукати відповідь на запитання та як перевірити, або стосується знайдена інформація саме цього запитання. На уроці з інформатики - потренувати безпечне використання навчального акаунта та дотримання домовлених правил роботи на платформі. У кожному випадку вчитель пов'язує нове вміння з конкретною дією, яку молодший школяр може повторити самостійно.

Не менш важливо узгоджувати роботу школи та родини. Молодший школяр користується цифровими засобами та під час навчання, та у вільний час, тому правила, пояснені лише на уроці,

можуть залишитися відірваними від його повсякденного досвіду. Батькам доцільно повідомляти, які саме вміння опановують молодші школярі: як поставити запитання про джерело інформації, чому не можна пересилати пароль, що робити після отримання підозрілого повідомлення. У відповідь школа може отримати від родин уявлення про ситуації, з якими учні справді стикаються. Така співпраця дає змогу підтримувати спільні, зрозумілі для молодшого школяра правила.

Під час оцінювання результатів важливо звертати увагу на дії молодшого школяра в навчальній ситуації. Ознакою прогресу може бути те, що учень запитує про джерело повідомлення, пояснює, чому не варто відкривати невідоме посилання, не поширює чужого фото без дозволу або називає дорослого, до якого звернеться по допомогу. Окремий тест на знання правил не покаже повною мірою, чи вміє молодший школяр застосувати їх. Тому спостереження, обговорення коротких ситуацій та аналіз учнівських пояснень є доцільними способами побачити, як формується відповідальна поведінка.

Висновки. Медіаграмотність молодших школярів розвивається тоді, коли молодші школярі регулярно працюють із доступними за віком повідомленнями, ставлять запитання про їх походження та призначення, обговорюють можливі ризики та вправляються в безпечних способах дії. Вона охоплює критичне ставлення до змісту, захист особистої інформації, повагу до інших учасників спілкування та готовність звернутися по допомогу.

Безпечна участь у цифровому освітньому просторі потребує спільної роботи вчителя та батьків. Учитель добирає посилені навчальні ситуації та підтримує обговорення без залякування, а родина допомагає застосовувати засвоєні правила поза школою. Такий підхід дає молодшому школяреві змогу поступово переходити від дій за підказкою дорослого до більш усвідомленої взаємодії з інформацією та людьми онлайн.

Література

1. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.09.2026).
2. UNESCO. Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely. Second Edition of the UNESCO Model Media and Information Literacy Curriculum for Educators and Learners. 2021. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/media-and-information-literate-citizens-think-critically-click-wisely> (дата звернення: 18.09.2026).
3. UNICEF Україна. Як допомогти дитині бути в безпеці онлайн? URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/narivnykhonline> (дата звернення: 20.09.2026).